

Saraç, Orsolya (2021). "Babarahîm Meşreb Menâkıbnâmesi'nde Zikredilen Kalmuk Hükümdarı Kongtaçı". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 10, s. 121-142.

BABARAHİM MEŞREB MENÂKIBNÂMESİ'NDE ZİKREDİLEN KALMUK HÜKÜMDARI KONGTAÇI KALMYK RULER KONGTACHI IN THE WORK OF BABARAHİM MASHRAB'S MANAQIBNAMA

Orsolya SARAÇ*
Eötvös Loránd Üniversitesi
orsa.sarac@gmail.com

Öz

Çağatay Şairi ve Kalenderî derviş olan Babarahîm Meşreb'in menkıbevî hayatını ve şiirlerini aktaran *Menâkıbnâme* adlı eserde Kalmuk hükümdarı Kongtaçı isimli bir şahsiyet de zikredilmektedir. Bu araştırmada, mezkur eserde bulunan bilgiler göz önüne alınarak o dönemin hükümdarının kim olduğuna odaklanılmaktadır.

Bu makalenin ilk kısmında *Menâkıbnâme*'ye atıfta bulunularak Kongtaçı'nın yaşadığı yer ve zaman ile birlikte diğer bilgiler değerlendirilip tarihî kaynaklarla mukayese edilerek bu şahsiyetin Cungar hükümdarı Galdan Han olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Oyrat-Cungar Hanlığı hakkında kısa bir giriş sunulmasının ardından, 1678 ile 1697 yılları arasında saltanat süren Galdan Han'ın hayatı aktarılmaya çalışılmıştır. Cungar Hanlığı'nın idaresinde çocukluk yıllarını 5. Dalay Lama'nın yanında Tibet'te geçirdikten sonra tahta oturan Galdan Han, tarih sahnesinde Hanlığın en parlak dönemini yaşamıştır. Saltanat süresince ülkesindeki iç karışıklıklar ve Qing İmparatoru Kangxi ile mücadele

* ORCID: orcid.org/0000-0002-0859-8663

eden Galdan Han, Qing İmparatoruyla 1696 yılında cereyan eden savaşta mağlup olmasını müteakip 1697'de hayatını kaybetmiştir. Galdan Han'ın, Babarahîm Meşreb'in hayatında önemli bir şahsiyet olarak nitelendirilen Aktağlık Şeyhi Hidâyetullâh Âfâk Hoca ile de yolları kesişmiştir. Dalay Lama'nın talebiyle Hidâyetullâh Âfâk Hoca'nın Doğu Türkistan topraklarındaki mücadelelerinde ona yardımcı olmuştur.

Menâkıbnâme'de Babarahîm Meşreb ve Kongtaçi arasında geçen hadiselerin merkezinde Kalmuk hükümdarı'nın İslam dinini benimsediği zikredilmektedir. Bu araştırmanın son kısmında Galdan Han'ın hangi inanca mensup olduğu ve İslam'ı benimseyip benimsemediği yönünde tarihî kaynakların ışığında bir değerlendirmede bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Babarahîm Meşreb, Çağatay edebiyatı, menâkıbnâme, Galdan, Cungar

Abstract

A person named Kalmyk Ruler Kongtachi is mentioned in the work called Manaqibnama, which conveys the legendary life and poems of Babarahîm Mashrab, a Chagatai poet and Qalandarî dervish. In this research, it is focused on who was the ruler of that period by considering the information contained in the aforementioned work. In the first part of this article, it is determined that this personage is the Zunghar Ruler Galdan Khan, by referring to Manaqibnama and evaluating the place and time where Kongtachi lived, as well as other information and comparing it with historical sources.

After providing a brief overview of the Oirat-Zunghar Khanate, Galdan Khan, who reigned from 1678 to 1697, was tried to be introduced here with this paper. Galdan Khan, who took the throne of the Oirat-Zunghar Khanate after spending his childhood years in Tibet next to the 5th Dalai Lama, experienced the heyday of the Khanate on the historical stage. Galdan Khan, who struggled with internal turmoil in his country and the Qing Emperor Kangxi during his reign, was defeated in the war that took place in 1696 with the Qing Emperor, and then died in 1697.

Galdan Khan also crossed paths with Hidâyetullâh Âfâk Khoja, the Aktaglik Sheikh, who was described as an important figure in the life of Babarahîm Mashrab. At the request of the Dalai Lama, he helped Hidâyetullâh Âfâk Khoja in his war in East Turkestan.

In the Manaqibnama, it is mentioned that the Kalmyk Ruler adopted the religion of Islam at the center of the events between Babarahîm Mashrab and Kongtachi. In the last part of this research, an assessment is made in the light of historical sources about which faith Galdan Khan belongs to and whether he adopted Islam.

Keywords: Babarahim Mashrab, Chagatay literature, manaqibnama, Galdan, Zunghar

Giriş

Son dönem Çağatay edebiyatının önemli temsilcilerinden şair ve mutasavvıf Babarahîm Meşreb'in (1640-1711) yaşam öyküsü ve şiirleri *Menâkıbnâme*¹ adlı eserde kaydedilmiştir. Muhtemelen şairin çağdaşları ve müritleri tarafından derlenen, kendisine ait şiirler ve menkıbelerin² bir araya getirildiği bu mezkur eserde, Meşreb'in tasavvuf yoluna sülûküne dair bilgiler de kaleme alınmıştır. Nakşibendî-Kâsânî tarikatı koluna bağlı Aktağlık Şeyhi Hidâyetullah Âfâk Hoca'nın (ö. 1694) Kaşgar'daki hangâhında tedris etmesinin ardından Kalenderî derviş olarak yaşamını sürdüren Meşreb, Doğu Türkistan'dan Orta Asya'nın birçok şehirlerine ziyarette bulunup yöre ahalisi ve yerel hükümdarlarla bir araya gelmiştir. *Menâkıbnâme*'de ismi geçen bu hükümdarlardan biri de kızına Meşreb'in aşık olacağı Kalmuk Hanı *Kongtaçı*'dir. Mezkur eserin kaleme alındığı nüshalarda Âfâk veya Melike³ olarak adlandırılan kız ile Kalenderî derviş arasında cereyan eden hadiseler süresince kızın babasının hizmetinde üç yıl develere bakan Meşreb, onların kendi dinini benimsemelerine vesile olur.

¹ Dünyanın dört bir yanındaki birçok kütüphanede farklı isimler altında muhafaza edilen menâkıbnâmeler arasından bu araştırmada beş nüsha ve bir litografi ele alınıp incelendi. İki nüsha, Macar Türkolog Ármin Vámbéry (1832-1913) tarafından 1862 ile 1864 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu Orta Asya seyahati sırasında elde edilmiş ve Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nin Doğu Koleksiyonu'nda muhafaza edilen Török O. 384'te kayıtlı *Dîvâne Meşreb* ile Török O. 244 kayıt numaralı *Hzret-i Şâh-meşreb* adlı eserlerdir (Parlatır ve Hazai, 2007: 177). Diğerleri ise; İran Parlamento Kütüphanesi'nde (Meclis-i Shurâ-yi Islâmî Kütüphanesi, Tahran, İran) 17453 kayıt numaralı *Menaqib-i Mashrab*, Gallica The Digital Library of the Bibliothèque Nationale de France (BnF)'de Supplément turc 1416 kayıt numaralı *Menakib-i Shah Mashrab* ile Lund Üniversitesi Kütüphanesi Jarring Koleksiyonu, *Jarring Prov. 272* kayıt numaralı *Mashrab* el yazmalarıdır. Bunların yanı sıra Mahmut Fidancı tarafından hazırlanan Kabil'de basılmış bir litografiye dayanan doktora tezi de kullanıldı.

² Menkâbeler veya menkıbeler, halk arasında tanınan veli ve ermişlerle ilgili mucizevi olayların anlatılarıdır (Gülerer, 2013: 233).

³ Âfâk (Dîvâne Meşreb, Menaqib-i Mashrab); Âfâk Melike (Hzret-i Şâh-meşreb, Mashrab, Fidancı, 1994); Melike (Menakib-i Shah Mashrab).

Bu araştırmada Babarahîm Meşreb'in hagiografik eserinde zikredilen Kalmuk hükümdarı Kongtaçı'nin kim olduğuna, hangi dinî inanca sahip olduğuna ve İslam'ı benimseyip benimsemediğine dair bilgi verilmeye odaklanılmıştır.

Babarahîm Meşreb Menâkıbnâmesi'nde Kalmuk Hükümdarı Kongtaçı ve Kızı Âfâk Melike

Maverâünnehir'den Doğu Türkistan'a kadar tüm Orta Asya'da Kalenderî dervişi ve şairi olarak tanınan Babarahîm Meşreb'in adı, birçok tezkirede⁴ anılmakla beraber muhtemelen kendisinin sâlikleri tarafından derlenen *Menâkıbnâme* adlı eserde de onun hayatına ilişkin önemli bilgiler aktarılmıştır. Veli bir zat olan Babarahîm Meşreb'in mucizevi ve kerametvari yaşantısının kaleme alındığı menâkıbnâmeler, edebî nitelik taşımakla birlikte kendi dönemine ait mekân ve şahsiyetler hakkında bilgi edinilmesi açısından tasavvufî eser niteliği de taşımaktadır.⁵ Mezkur eserden elde edilen bilgiler, Meşreb'in şiirlerinin edebî yönünün yanı sıra hem hayat hikâyesi hem de mutasavvıf yaşantısının gelişim seyrine ışık tutmaktadır.

Menâkıbnâme'deki bilgilere göre Nemengan şehrinde dünyaya gelen Babarahîm Meşreb, veli bir zat olacağının alametini annesinin karnındayken ona seslenerek izhar eder.⁶ Eğitimine yedi yaşındayken Nemengan'daki bir mektepte başlayan Meşreb, daha sonra o bölgenin tanınan Sûfî hocası Molla Bâzâr Ahund'un (ö. 1668) yanında eğitim alarak tasavvuf ilkelerini öğrenmeye başlar. Fakat hocasının yanında huzur bulamaması nedeniyle

---

⁴ Bu tezkireler hakkındaki bilgilere, Selahittin Tolkun'un bu konu üzerine hazırlamış olduğu kapsamlı çalışmasından ulaşılabilir (Tolkun, 2001: 111).

⁵ Bu tür eserler; halkı iman, ibadet ve ahlak normları hakkında bilgilendirmek ve tarikatın ilke ve prensiplerini tanıtmak amacıyla hazırlanmışlardır. Bu konuda yapılan başlıca çalışmalar için bkz. (Ocak, 1992: 32-33).

⁶ Meşreb, pazardaki bir satıcının tezgâhından aşağı yuvarlanan bir üzüm tanesini yerden alan annesinin onu yemesine mâni olmak için daha altı aylık ceninken dile gelip konuşur: "*Ey Ana, Allahu Teâlâ'dan korkmadan mahluktan utanmadan birisinin hakkını haksızlık ederek çiğnedin. Eğer sen üzümün sahibinin rızasını almazsan karnından kaybolup giderim*" (Dîvâne Meşreb: 2b-3a).

Nemengan'dan ayrılıp Nakşibendî-Kâsânî tarikatı koluna mensup Aktağlık Hocalarının Şeyhi Hidâyetullah Âfâk Hoca'nın Kaşgar'daki hangâhına gider. On beş yaşlarında Hidâyetullah Âfâk Hoca'nın müridi olan Meşreb; Kübreviyye, Cehriyye ve 'İşkiyye silsilesine mensup olan (Dîvâne Meşreb: 20b-21a) Âfâk Hoca'nın hizmetinde yedi sene geçirir. Bu süre boyunca manevi rütbeyle ulaşarak (Dîvâne Meşreb: 20b) irfan sahibi olur. Yirmi iki yaşına ulaşan Meşreb, yaşantısını artık hangâhta devam ettirmek istememesi nedeniyle bile isteye günah işleyerek⁷ Kaşgar'dan sürgün edilir. Bunu takiben yaklaşık on sekiz sene boyunca gezgin bir Kalenderî derviş olarak hayatını sürdüren Meşreb, Maverâünnehir, Doğu Türkistan ve Orta Asya'nın tüm önemli şehirlerine seyahat eder. Ziyaret ettiği şehirlerin halkları ve kendisi tarafından *dîvâne kalender* olarak vasıflandırılan Babarahîm Meşreb, yaşadığı dönemin İslamî toplum yapısına muhalif, ahlak ve edep dışı davranışlarından dolayı gezmiş olduğu şehirlerdeki yerel halk ve devlet erkânı tarafından taaccüple karşılaşır.⁸ Gezin hayatıyla geçen uzun yılların ardından Âfâk Hoca'nın Kaşgar'daki hangâhına geri dönmesini müteakip kendi üzerindeki hakları şeyhi tarafından helal edilir. Ancak Meşreb'in Belh hükümdarı Mahmûd tarafından şehid edileceği haberi Âfâk Hoca'ya ayan olmasının ardından Hoca, Meşreb'i annesinin yanına, Nemengan'a gönderir. Nemengan'da annesinin vefatı ve daha sonra Âfâk Hoca'nın dünyaya gözlerini yummasını müteakip yollara revân olan Meşreb, birçok şehre gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlerin ardından Belh şehrine ulaşır. Belh'te sergilemiş olduğu adaba mugayir davranışlarından dolayı Belh Valisi Mahmûd Katagan tarafından idam edilir.

⁷ "Haram olan zinâyı işleyeyim ki bu günahımın sebebinden pîrim, Meşreb'i vurun diye söz söyler mi?" (Dîvâne Meşreb: 28b) diyerek Âfâk Hoca'nın bir cariyesine göz koyar.

⁸ İşlemiş olduğu eylemlere örnek olarak kutsal mekânlara ihtiram göstermemesi örneğin mescidin içine eşeğini götürüp mihraba bağlaması (Dîvâne Meşreb: 172b), yarı çıplak bir vaziyette itlerle dolaşması (Dîvâne Meşreb: 78b), esrar içmesi (Dîvâne Meşreb: 41a), hem manevî hem dünyevî liderlere münasip olmayan davranışlarda bulunması örneğin onun onuruna düzenlenen toyda yastık ve kilimlere bevl etmesi (Dîvâne Meşreb: 184b) gösterilebilir.

Babarahîm Meşreb *Menâkıbnâmesi'*nde tanınmış mutasavvıfların -Sûfî Allâhyâr, Âhund Mevlânâ Şerif, Ahmed Yesevî, Molla Bâzâr Ahund, Hidâyetullah Âfâk Hoca- yanı sıra seyahatleri sırasında bir araya geldiği yerel hükümdarlardan da bahsedilmektedir. Onların arasında yer alan ve bu araştırmanın konusunu teşkil eden Kalmuk hükümdarı Kongtaçi, eserde ismiyle zikredilmektedir. Doğu Türkistan'daki Hoten şehrinden ayrıldıktan sonra Meşreb, İli'yi⁹ ziyaret edip orada yaşayan halk hakkında şu ifadeleri kullanır: *Allahu Tebârek ve Teâlâ dünyada hiçbir kafire vermediği yüz güzelliği nimetini, kafir bir millet olan ve Allahu Teâlâ'yı bir olarak kabul etmeyen Karakalmuklara vermiştir. Onlar Allahu Teâlâ'ya Tengrim diye hitap ederler* (Dîvâne Meşreb: 51b).

Güzel simalara sahip bu ahalinin arasına giren Meşreb; dört yüz cariyesi ve veziriyle birlikte bir bahçede zaman geçiren, Karakalmuk hükümdarı Kongtaçi'nin kızı Âfâk Melike'yi görür görmez aşık olur.¹⁰ Kız, kendisine olan aşkı ilan eden Kalender'e başındaki sorgucunun ve endâmının şanına şiirler okuttuktan sonra Şeyh-i San'ân'ın hikayesini anlatır:

Evvəlki zamanlarda Hudâ-perestler'in arasında Şeyh-i San'ân adında bir evliya varmış. Dört yüz bin müridi varmış. [...] Hem kendinin hem de müridlerinin inandığı dinden dönerek putperest dinine girmiş. Şimdi bu zamanda sen de Hudâ-perestlerin arasından çıkan bir âşıksın. Ben de putperestlerin arasından tersâ evladıyım. Sen de Şeyh-i San'ân kadar ulu bir zatsın. Sen de Lât Menât diyerek benim dinime gir. Daha sonra âşıklıktan bahset (Dîvâne Meşreb: 53b-54a).

Bu sözlerin ardından Meşreb, hem kızı konuşuranın ve hem de kendisini o yere getirenin Allah olduğunu zikrederek kızın hizmetine girer ve kendi kendine "Elma ile nardan bir zevc olur mu?" diye sorarak Kökşibir yaylasında üç yüz deve sürüsüne bakmaya başlar (Dîvâne Meşreb: 59a). Üç sene boyunca aç kalıp,

⁹ Günümüzde Gulca olarak adlandırılan ilçe, İli Nehri'nin kuzey kıyısında ve Sayram Gölü'nün güneyinde Çin sınırları içerisinde bulunan İli Kazak Özerk İli'nde yer almaktadır.

¹⁰ Aman Allah'ım, senin kullarının arasında böyle güzel yüzlü kulların varken, ben kudretinden deverân ederim diye seslenir (Dîvâne Meşreb: 52b).

gündüzleri kar ile yağmur suyu içip adam otunu yiyerek hayat mücadelesi verir. Ancak Meşreb'in kızın hizmetine girmesinde başka gayeleri de vardır: *"...develere bakmasının sebebi [sadece] bu kıza olan aşkından değildir. [Onun] güneş gibi parlayan güzel suretli bedeni cehenneme girdiğinde pişmanlıklar duyar. Şayet [kız] Müslüman olsa cehennemden kurtulur mu? diye gaye edinmişti"* (Dîvâne Meşreb: 59a).

Bir müddet sonra kızın babası Kongtaçi, Kalenderî dervişin kızına âşık olduğunu öğrenince onu huzuruna çağırır. Meşreb'in deve sürülerine baktığı yaylaya elli altmış kişi göndermesine rağmen her seferinde Meşreb bu davetleri reddeder. Kongtaçi, "aşığı getirecek olan maşuğudur" diyerek en son kızını onun yanına gönderir. Meşreb kızla beraber Kongtaçi'nin huzuruna yol aldıkları sırada birbirlerinin inançlarını benimsemeleri hususunda konuşurlar. Hükümdarın huzuruna girdiklerinde Kongtaçi'nin gözlerinden yaşlar akmaya başlar ve oturduğu tahttan yere doğru yıkılır. Hazinesinden Meşreb'e altınlar getiren Kongtaçi, "Ey Meşreb; Hudân doğru, dinin gerçek olmasına rağmen ben bütün ömrümü Hudâ-yı Tebarek ve Teâlâ'dan habersiz geçirdim. Bu altını al ve benim için dua et, benim bu kilitli kalbim açılacak ve üslüman olacağım," diye konuşur (Dîvâne Meşreb: 69a). Meşreb Kongtaçi'ye, "senin dünyanın mamur ve ahiretin âbâddır. Ben senin dünyanı istemem," (Dîvâne Meşreb: 70b) diye cevap vererek altınları kabul etmez fakat Kongtaçi için hayır dua edeceğine dair söz verir. Kongtaçi Meşreb'i mahrem bir yere götürerek, "Bağışlayın Padişahım, yurduma verdiğim sözden geri dönemem. Namazımı gizli kılsam, orucumu gizli tutsam, sadakamı gizli versem, kıyamet gününün sabahında Allahu Teâlâ kadı olduğunda ve Resûl Aleyhisselâm şefaat tahtına oturduğunda, o vakit Müslüman olduğuma dair şahitlik eder misin?" (Dîvâne Meşreb: 71a) diye sorar. Meşreb'in kelime-i şehadet getirtmesinin ardından Kongtaçi ile hanımı İslam dinini benimser ve kızını Meşreb'e "hediye eder."

Meşreb ile Âfâk Melike, “Kökşibir’e ak otağı dikip girişine karga ayağı¹¹ koyarak rakı içip” otururlar (Dîvâne Meşreb: 71b). Kızın bir cariyesi onların yanına içeri girerek, “Ey Melike, babanız iman edip Müslüman oldu siz de Müslüman olup Meşreb’in dinine girin,” der (Dîvâne Meşreb: 74a). Âfâk Melike cariyesine, Meşreb’i gördüğü gün Müslüman olduğunu ve bunu ailesinden gizli tuttuğunu söyleyerek açıklamada bulunur. Bu arada Kongtaçi, Meşreb’in Allahu Teâlâ’nın âşık bir kulu olmasından dolayı onun zürriyetinden bir evlat dünyaya gelmesini dileyerek kızına, o otağda Meşreb’le birlikte üç gün kalmasını emreder. Kongtaçi’nin bu arzusunu yerine getirmeyen Meşreb, “kendi geçimini sağlayamazken, her yerde dilenip yürürken kızının geçimini nasıl sağlarım,” (Dîvâne Meşreb: 77a) diyerek, Karakalmuklardan ayrılıp yola revân olur.

Karakalmuk Hükümdarı Kongtaçi

Babarahîm Merşeb *Menâkıbnâmesi*’nde Kongtaçi olarak zikredilen ve İli’de ikamet ettiği belirtilen Kalmuk hükümdarı, Orta Asya’nın tarihî seyrinde tespit edilebilen gerçek bir şahsiyettir. İlk olarak mezkur eserde yer adı olarak geçen İli şehriyle araştırmamıza başladığımızda o bölgede yaşayan Kalmuk¹² halkına, Cungarlara¹³ ulaşırız. Kış aylarını bazen İrtiş sahilinde geçiren ve yılın diğer kısmında İli vadisinde göçebe olarak yaşayan (Bartold, 2010: 138) halkın ne zaman ve nasıl tarih sahnesine çıktıkları aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

---

¹¹ Göktürklerde kutsal bir kuş olan karga sözlü edebiyat eserlerinde; Oyratlardaki “Jangar’ı kurtaran karga”, “Mancur Kağan’ı ölümden kurtaran karga”, “Vusunların kralı Kunmo’yu kurtaran karga” vs. şeklinde yer almaktadır (Seydimbek, 1997: 222; Bogenbayev ve Calmırza, 2014: 74-75).

¹² Bu Oyrat Konfederasyonu içinde yer alan Torguudlar için kullanılan Kalmuk (Qalmak) adı, başta Ruslar ve Türk halkları tarafından Oyrat kabilelerinin hepsi için kullanılan bir isim haline gelmiştir (Kalan, 2005: 7).

¹³ Sol El insanları manasını taşımaktadır (Roux, 2004: 410).

1. Oyrat-Cungar Hanlığı'na Kısa Bakış

Reşîdüddin'in umumî dünya tarihi niteliği taşıyan *Câmi'u't-tevârîh* adlı eserinde aktarılan bilgilere göre 1227 yılında Cengiz Han, oğlu Cuçi'yi Tümedler üzerine yollarken Oyrat Moğollarını da onunla birlikte göndermiştir. Bu tarihten sonra Oyratlar, Yenisey'in üst kısımları ile Nayman Nehri boyunca yaşamaya başlamışlar ve aynı zamanda Moğol İmparatorluğu'nun sağ kolundaki kabilelere dâhil edilmişlerdir. İlerleyen tarihlerde Oyratlar devamlı olarak batıya göç ederek dağınık bir şekilde yaşamaya başlamışlardır (D'Ohsson, 1921: 185). Cengiz Han'ın vefatının ardından, ortaya çıkan taht mücadelelerinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Moğolların çoğu Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ı desteklerken Oyratlar veliaht Ögödey'in yanında yer almışlardır. Daha sonraki yıllarda Oyratların bir kısmı, Cengiz Han'ın torunu Tuluy'un oğlu Hülâgû Han ile birlikte batıya gidip İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna yardım etmişlerdir. Diğerleri ise önce Hülâgû Han'ın kardeşi Kubilay Han'ın yönetiminde Çin'in fethine ve burada bir Moğol devletinin (Yüan Hânedanı) kurulmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu devletin 1368'deki yıkılışı ve bütün Moğolların ülkeden çıkarılmasıyla sonuçlanan sürecin ardından Moğolistan'a geri dönüp Oyrat veya Kalmuk Hanlığı adı ile anılan büyük bir devlet kurmuşlardır (Howorth, 1876: 262-263).

Derben Oyratlarını¹⁴ idare eden Çoros kabilesinin başına geçen Togon Han'ın (salt. 1416-1439) birlik üzerindeki hükümlerini sağlamlaştırdığı bu dönemin ardından, ülkenin sınırlarını genişleterek güçlü bir devlet hüviyeti hâlini almasını sağlayan ise oğlu Esen Tayşi olmuştur (salt. 1439-1455). Oyrat emirlerinin ismindeki prens anlamına gelen *tayşi* veya *tayçi* unvanı daha sonraki yüzyıllarda Oyrat hükümdarları tarafından kullanılmaya devam etmiştir (Bartold, 2010: 138).

¹⁴ Ming Hanedanı döneminde (1368-1644) Batı Moğolları olan Koşut, Cungar, Derbe, Torgut ve daha sonra Çoros kabileleri de dahil olmak üzere çeşitli şekillerde belirlenen Derben Oyrat (Dört Oyrat) olarak biliniyordu (Perdue, 2005: 94).

1600'lü yılların başında Cungarların lideri olan Kharakula (ö. 1634) Oyrat Birliği'nin başına geçerek Cungaria merkezli devleti İli vadisinden yönetmeye başlamıştır. 1625 yılında büyük bir iç savaşın bu birliği parçalamasının ardından Oyratları birleştirmek için uzun bir çaba sarf etmiştir (Perdue, 2005: 103). Yerine geçen oğlu¹⁵ Batur¹⁶ (salt. 1634-1653) hükümranlılığı altındaki Oyratları Cungar devleti altında birleştirmiştir. Oyrat Birliği'nin bu yeni niteliğini vurgulamak amacıyla Batur, *kongtaçi* (*kongtayşi*) unvanını kullanmaya başlamıştır (Baipakov ve Kumekov, 2003: 96). Kongtaçi kelimesinin, 'imparator prens' anlamına gelen Çince *houang t'ai-tseu*'dan türetildiği düşünülmektedir (Pelliot, 1930: 44). 1636'dan 1638'e kadar Batur Kongtaçi, tuz ticareti merkezi hâline getirdiği Yamiş Gölü ile İrtiş Nehri arasındaki Kubak Zar'da başkentini inşa etmeye başlamış ve hükümranlılığı süresince halk arasında Lamaizm'in (Tibet Budizmi) yayılmasını teşvik eden Oyrat-Cungar lideri olarak adını tarihe yazdırmıştır (Perdue, 2005: 106).

130

1653 yılında Batur Kongtaçi'nin ölümünün ardından büyük oğlu Senge (salt. 1653-1671) tahta geçmiş fakat selefinin güçlü idarî yönetimini devam ettiremeyip devletin giderek zayıflamasına sebep olmuştur (Bartold, 2010: 138). 1671 yılında Senge iki kardeşi Seçen-han ve Çotba Bağatur tarafından öldürülmüştür. Senge'nin vefatının ardından annesi Yum Agas Hatun, Tibet'te eğitimine devam eden diğer oğlu Galdan'a haber göndererek ağabeyi Senge'nin evlatlarının küçük olduğunu belirtip kendisinin ülkeye geri dönerek tahta geçmesini istemiştir (Kalan, 2005: 23).

2. Menâkıbnâme'de Aktarılan Kongtaçi'nin Tespiti

Galdan'ın Cungar tarihinin seyrine adım atmasıyla beraber bu araştırmanın konusu olan Babarahîm Meşreb *Menâkıbnâmesi*'nde adı geçen Kongtaçi'ye ulaşılmaktadır. Hacı İsmetullah Abdullah'ın

---

¹⁵ Kaynaklarda altıncı oğlu olarak da geçmektedir (Smith, 2001: 122).

¹⁶ Kaynaklarda ismi Bağatur-Kongtayçi olarak da geçmektedir (Grousset, 1980: 483).

tespitine¹⁷ göre Kalenderî dervişin doğum tarihi 1640 olarak kabul edilirse; mezkur eserdeki menkıbelere göre Meşreb, 15 ila 22 yaşları arasında Hidâyetullah Âfâk Hoca'nın Kaşgar'daki hangâhında ikamet ettikten sonra on sekiz yıl gezgin hayatı sürdürdüğü göz önüne alındığı takdirde Âfâk Hoca'nın hizmetinden 1662-1664 yılları arasında ayrılıp Orta Asya topraklarında seyahat etmeye başladığı ifade edilebilir. *Menâkıbnâme*'de, Meşreb'in Nemengan'da yaşayan annesinin yanına geri döndüğünde bu seyyah hayatının süresinin tam on sekiz sene sürdürdüğü zikredilmektedir: “Ey Meşreb, sen bu dergâhtan gittiğinde on beş yaşındaydın, on sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen sen bu dergâha geri geldin” (Dîvâne Meşreb: 96b-97a).

Kaleme alınan menkıbelere göre Meşreb, annesinin yanına Âfâk Hoca tarafından gönderilir, Âfâk Hoca'nın yanına ise Kongtaçı'nın yanından gider. Nitekim Meşreb'in, Kongtaçı'nın kızının gönlünü kazanmak için üç yıl develere bakması takriben 1677-1679 yılları arasında başlayıp 1680-1682'de sona erer. Bu tarihlerde o topraklara hükmeden Cungar Hanlığı'nın hükümdarı Galdan Han'dır. Böylece *Menâkıbnâme*'de ismi ile zikredilen Kongtaçı, Galdan Han olarak tespit edilebilmektedir.

3. Galdan Han'ın Hayatı

1644 yılında Altaylar bölgesinde doğan Galdan (1644-1697), daha küçük yaşta *huvilgaan*¹⁸ ilan edilerek dinî eğitim alması için 1650 yılında Tibet'in Lhasa şehrine gönderilmiştir (Grousset, 1980: 483). Galdan, 5. Dalay Lama'nın öğrencisi olarak Tibet'te Budizm öğretisi hakkında eğitim almaya başlamıştır. Galdan

¹⁷ Hacı İsmetullah Abdullah, Meşreb'in “Yaşı yetmiş birge yetken bende-i redd-i felek / Mâr u kecdümler bilen tolğan dilige reyb ü sek” beytini aktararak ve 1711 yılındaki ölümüne istinaden Meşreb'in doğum tarihini 1640 veya 1642 yıllarına tekabül ettiğini ifade etmiştir (Babarahim Meşreb, 1994: 5).

¹⁸ Huvilgaan, Tibetçe kökenli bir kelime olup Moğolca yüksek dereceli bir Lama'nın reenkarnasyonu anlamında kullanılmaktadır (Lessing, 1960: 1190). Galdan'ın unutulmaz Oyrat lideri Esen Tayşı'nın (ö. 1455) reenkarnasyonu olduğuna inananlar olsa da genel kanaat bir önceki yıl ölen Tibet'in yüksek Lamalarından Dben-sa sprul-sku'nun yeniden doğuşu olduğu kabul edilmektedir (Miyawaki, 2003: 147).

Tibet'te bulunduğu sırada babası Batur Kongtaçi 1653'te vefat etmiştir. Tahta, Galdan'ın ağabeyi Senge oturmuştur.

Senge 1671 yılında baba bir, anneleri farklı kardeşleri Seçenhan ve Çotba Bağatur tarafından öldürülmüştür (Cahen, 1914: 12-13). Galdan, annesinin derhâl gelmesi yönündeki haberinin kendisine ulaşması üzerine, Dalay Lama'dan gerekli izni alarak Lhassa'dan Cungaria'ya geri dönmüştür (Miyawaki, 1997: 67). Dalay Lama'nın desteğiyle ülkesine döner dönmez düşmanlarını bertaraf etmek gayesiyle tahtını ağabeyinin katillerinden geri almak için harekete geçmiştir (Grousset, 1980: 483). 1676 yılında diğer bir kardeşi Utçon yardımıyla Seçenhan'ı öldürmüş, bu hadise üzerine Çotba Bağatur Kokonor'a kaçmıştır (Cahen, 1914: 12-13). Oyrat Birliği'nin lideri ve aynı zamanda kayınpederi Oçirtu Seçen'i mağlup etmesi Galdan'ın Oyrat halkı üzerindeki otoritesini pekiştirmesini sağlamıştır. Bunun bir neticesi olarak Galdan 1676 yılında tüm Oyratları hükümlerine altına alarak Cungar kabilelerini kendisine tabi kılmıştır.

Oyratların en büyük hükümdarı olarak kabul edilen Galdan Han (salt. 1678-1697), 1678 ile 1680 yılları arasında Kaşgar'da Babak Sultan'a ve Yarkent'te İsmail Han'a (salt. 1670-1680) karşı mücadele etmiş ve bu muharebelerden zaferle ayrılarak Tarım Basin'i fethetmiştir (Dazheng, 2003: 185). 1680'de Galdan Han, Çağatay Hanlığı'nı işgal ederek İsmail Han'ı esir almıştır. Ayrıca Galdan yayılmacı anlayışını sürdürerek 1681 ve 1683 yılında Sayram üzerine yürümüş, 1682 ila 1685 yılları arasında da Kırgız ve Ferganalılarla savaşmıştır (Bartold, 1956: 161).

1679 yılında 30.000 kişilik bir kuvvetle Hami ve Turfan'ı fethetmiştir. Cungar liderlerinin hiçbiri Cengiz Han'ın soyundan gelmemesine rağmen aynı yıl Dalay Lama tarafından Galdan Han'a *Buşuktu Han* yani 'ilâhî inayet hanı' unvanı kullanma yetkisi verilmiştir (Millward, 2007: 90). 1680'de Dalay Lama'nın isteğiyle, Aktağlık Hocalarının Şeyhi Âfâk Hoca'nın Karatağlıklara karşı girişmiş olduğu mücadelesinde 120 bin kişilik ordusuyla ona yardım ederek Aksu ve Oş üzerinden Kaşgar'ı muhasara altına alıp Yarkent Hanlığı'na saldırmıştır. 1681 ile 1684 yılları arasında Kazaklara, Kırgızlara, Nogaylara ve diğer halklara karşı batıya seferler düzenleyerek birlikleri Karadeniz bölgesine kadar nüfuz

etmiş ve hanlığın merkezini İli Vadisi'ne taşımıştır. Bu dönemde artık Cungar kabilelerinin meraları kuzeyde Altay Dağları'na, batıda Balkaş Gölü'nün güneyine ve doğuda Yenisey Nehri'nin üst kısımlarına kadar yayılmış; güçleri ise Buhara ve Hive Hanlıkları'nın sınırlarına kadar uzanmıştır. 1684 yılında Taşkent ve Sayram'ı ele geçiren Galdan Han, 1686'da Andican üzerine yürümüştür (Miyawaki, 2003: 147).

Galdan Han ülkesinin ekonomik olarak güçlenmesine odaklanıp hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin yanı sıra kıymetli madenleri işleme ile barut üretimini başlatmıştır. Doğu Türkistan'da çıkarılan güherçilenin Cungaria'daki silah atölyelerine taşınmasına yönelik adımlar atmış; kitaplar ve madeni paralar bastırmıştır (Donnelly, 1968: 36; Millword, 2007: 90). Ancak bir müddet sonra Çin ile ticari sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Qing İmparatoru Kangxi (salt. 1661-1722) 1683 yılında Oyratlara bir elçi göndermesinin ardından, o döneme kadar imparatorluk elçisi kabul etmeyen Galdan Han, gelen elçiyi huzurunda kabul etmiştir. 1686 yılında Qing İmparatoru sadece Galdan Han ve dört büyük (Kalka) prensin başkentte ticaret yapmasına izin vermiştir (Perdue, 2005: 143).

Galdan Han daha sonra dikkatini doğuya çevirmiştir. O döneme kadar müttefiki olan Kalkaların iki kanadı arasında patlak veren iç çekişmelerden faydalanarak Moğolistan üzerinde Oyrat nüfûz ve hakimiyetini tesis etmek maksadıyla harekete geçmiştir. 1688 yılında kardeşinin öldürülmesinin intikamını almak üzere 30 bin Cungar askerini Hangay Dağları üzerinden Kalka topraklarına götürmüştür. Tuşetu-Han'ın komutasındaki orduyla karşı karşıya gelen Galdan Han kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar üç gün boyunca sürmüştür. Galdan Han komutasındaki Oyrat Ordusu savaştan galip çıkarken Tuşetu-Han Kalkalarla birlikte İmparator Kangxi'ye sığınmak üzere Gobi Çölü üzerinden günümüzdeki İç Moğolistan topraklarına kaçmışlardır. Bu sıralarda Galdan ve birlikleri Karakurum'a ilerlerken Lama ve Budist tapınaklarını yağmalamışlardır (Roux, 2004: 411). Qing İmparatoru Kangxi'ye sığınan ve Galdan Han'ın kardeşinin ölümüne sebep olan Tuşetu-Han'ın cezalandırılmasını isteyen Galdan Han'ın talebini reddeden Qing İmparatoru, aralarındaki ticareti tekrar kesme kararı

almıştır. Yaşanan bu hadiseye paralel olarak Galdan Han, kendi ülkesinde iç çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır.

Öldürülen Senge'nin oğlu Sevan-Rabdan büyüyerek Galdan Han için bir tehdit oluşturmuş ve 1688 dolaylarında ona karşı teşebbüste bulunmasına rağmen onu ortadan kaldırmaya muvaffak olamamıştır. Galdan Han'ın Kalkalara karşı sefer düzenlemesini fırsat bilen Sevan-Rabdan Hami'ye saldırmıştır (Beckwith, 2009: 235). 1689 yılında Sevan-Rabdan Galdan Han'a karşı isyan etmiş ve 1691 yılında İli ve Tarim Basın'ı hakimiyeti altına almıştır. İç çatışmalarla uğraşan Galdan Han 1690 yazında İmparator Kangxi'yle Ulan Butung'da karşı karşıya gelmiştir. Şiddetli geçen çatışmaların ardından Galdan Han ordusuyla beraber kuzeye doğru çekilmiştir. Bunun bir neticesi olarak 1682'den beri 5. Dalay Lama'nın vefatını bir sır gibi saklayan Tibet naibi, artık Qing İmparatorluğu'nun açık bir düşmanı hâline gelen Galdan Han'ın bir geleceği olmadığı kanaatine varmıştır. Böylece 1694 yılında Sevan-Rabdan'ı (ö. 1727) Cungar hükümdarı olarak kabul edip ona *kongtaçi* unvanını vermiştir (Miyawaki, 2003: 148).

134

1695 yılında Galdan Han ordusuyla Khobdo bölgesinden doğuya doğru hareket ederken Qing Ordusu Moğolistan'a doğru yürümüştür. 1696'da Terelzh Nehri yakınındaki Khuriye civarında Galdan Han yenilgiye uğramıştır (Christian, 2018: 194). Bu mağlubiyetin ardından Galdan Han ile askerlerinden hayatta kalan beş bin kişi batıya doğru kaçmıştır. Erzaklarının tükenmesinden dolayı Kasım ayına kadar Galdan Han'ın adamlarından sadece yüz kişi hayatta kalmıştır. 1697 yılı Mart ayında Galdan Han da vefat etmiştir. İddialara göre Kangxi tarafından yakalanıp düşman elinde idam edilmek istemediğinden kendini zehirlemiştir (Perdue, 2005: 504).

Galdan Han'ın vefatının ardından baş generali Danjila, Galdan Han'ın naaşından başını ayırarak bedenini yakıp küllerini saklamıştır. Danjila, Galdan Han'ın kalıntılarını Dalay Lama'ya sunmak üzere Tibet'e doğru giderken yolda Sevan-Rabdan'ın adamları tarafından Galdan Han'ın kalıntıları ele geçirilmiştir. Qing İmparatoru'nun elçileri Sevan-Rabdan'dan Galdan Han'ın kalıntılarını, oğlunu ve kızını Pekin'e göndermesini istemesini

müteakip önce 1698 yılında Galdan Han'ın küllerini ve ertesi yıl ise Galdan Han'ın çocuklarını teslim etmiştir (Perdue, 2005: 205; Christian, 2018: 188).

4. Galdan Han ile Hidâyetullah Âfâk Hoca

Babarahîm Meşreb'in hayatında önemli rol oynayan şahsiyetler arasında yer alan Hidâyetullâh Âfâk Hoca ile Galdan Han arasında müttefiklik ilişkisi bulunmaktadır.

Maverâünnehir ve Doğu Türkistan topraklarında Nakşibendî-Kâsânî tarikatının Âfâkiyye adı verilen kolunun şeyhi olarak Âfâk Hoca hem manevî hem de siyasî sahada bölgede nüfûz elde etmiştir (Waite, 2006: 9). Lakin Saîdiye Hanlığı'nın son hanı İsmail Han, Âfâk Hoca'nın mensubu olduğu Aktağlıklara verdiği desteği çekmesinin ardından Âfâk Hoca kendi isteğiyle sürgüne gitmiştir. Bu süre zarfında Çin'e ulaşım Qing İmparatoru Kangxi ile buluşarak onun desteğini kazanmıştır. Bunun ardından Tibet'in Lhasa şehrine giderek 5. Dalay Lama ile bir araya geldikten sonra İsmail Han'a karşı kendisine yardım etmesini istemiştir.

Dalay Lama, Galdan Han'la irtibat kurarak Âfâk Hoca'ya askerî yardım konusunda talebini iletmiştir. Bunun ardından 1678 yılında Âfâk Hoca ile Galdan Han'ın ordusu Türkistan'a doğru hareket etmiştir. Komul ve Turfan'ın işgalinin ardından 1680 yılında Galdan Han ve Âfâk Hoca, Kaşgar'a ve ardından da Yarkend'e saldırarak bu şehirleri ele geçirmiştir. İsmail Han ise Âfâk Hoca ve büyük oğlu Yahyâ Hoca lehine tahttan çekilip sürgün edilmiştir. Bunun bir neticesi olarak Âfâk Hoca, Altışehir tahtına han olarak tayin edilmiştir (Kurban, 1995: 59-60). Âfâk Hoca ile Galdan Han arasındaki ilişki bundan sonra da devam etmiş, onun yardım ve korumasına karşılık Âfâk Hoca Galdan Han'a vergi ödemiştir (Kurban, 1995: 38). Aradan geçen süre zarfında halk tarafından Oyrat askerleriyle yönetimi ele aldığı söylentileri üzerine Âfâk Hoca, nüfûzunu korumak amacıyla devrik hükümdar İsmail Han'ın kardeşi Mehmed Emin Han'ı tahta oturtmuştur. Bu hareketin bir sonucu olarak Cungarlar Altışehir'den uzaklaştırılmışlardır (Mehmed Âtîf, 1998: 182). Mehmed Emin Han'ın suikasta uğramasının ardından idareyi

tekrar eline alan Âfâk Hoca, Cungarları yeniden bölgeye çağırarak beraber hanlığı yönetmeye devam etmiştir (Saray, 2017: 100). Âfâk Hoca ile Galdan Han arasındaki ittifak, Âfâk Hoca'nın 1693 yılında gerçekleşen vefatına kadar devam etmiştir.

5. Galdan Han İslam'ı Benimsedi mi?

Babarahîm Meşreb *Menâkıbnâmesi*'nde Kongtaçi ve kızı Âfâk Melike ile cereyan eden olayların merkezinde onların İslam dinini benimseyip benimsemedikleri yer almaktadır. Bu hikâyelerin ardındaki gerçeği incelemeye başlamadan önce Cungarların hangi dini inancı benimsediklerinden bahsedilmesi gerekir.

Babarahîm Meşreb *Menâkıbnâmesi*'nde Kongtaçi'nin kızıyla ilgili *tersâ-beççe* ifadesi zikredilmektedir. *Tersâ* kelimesi Çağatayca, Farsça, Uygurca sözlük ve lugatlarda iki manaya karşılık gelmektedir. Birinci mana olarak Hristiyan (Zenker, 1866-1876: 278; Doerfer, 1965: 474-475; Yeğin, 1985: 1603; Kanar, 1998: 177; Olgun ve Draşan 1363/1984: 84; Necip, 2016: 507; Bahavudun ve Geyurani ve Kadir ve Ehet, 2002: 148; Steingass, 1977: 294; Çağbayır, 2007: 4759), ikinci mana olarak ise putperest (Zenker, 1866-1876: 278; Doerfer, 1965: 474-475; Kyásowa ve Geldimyradow ve Durdyýew, 2015: 364; Steingass, 1977: 294) şeklinde kaydedilmektedir. *Tersâ* kelimesinin manasının yaygın kullanımı Hristiyan olarak kabul edilse de tarihî kaynaklarda kaydedilen bilgiler nazarı itibara alındığı takdirde Karakalmuk hükümdarı Galdan Han ve ailesinin putperest veya Budist/Lamanist oldukları düşünülmelidir.

Bartold, Karakalmuk isminin Orta Asya'da yaşayan bu halkın eskiden putperest inancını benimsediklerinin en önemli göstergesi olduğunu belirtmiştir. O bölgede yaşayan diğer halklar tarafından *Kalmuk-u bed mahluk* (kötü karakterli Kalmuklar) deyiminin kullanımı, ayrıca Oyrat dili kullanan diğer topluluklar tarafından İslam'a dönmenin karşıt manası olarak putperest kalan Oyratlar anlamını ihtiva ederek kullanıldığı belirtilmiştir (Yücel, 2011: 267).

1620'den sonra ise Cungarlar, Moğol-Cungar Kanunları ile birlikte devlet dinî olarak Lamaizm'i benimseyerek Şamanizm'den

aşamalı olarak kopmaya başlamışlardır. Ancak Budizm'e geçişleri diğer Moğollar gibi onları da barışçıl bir topluluk hâline getirmemiştir (Roux, 2005: 410). Cungar hükümdarların Budizmi benimsemeleri ve Dalay Lama ile yakın ilişki kurmaları, bir hanedan üyesi olan Galdan Han'ın Tibet'e eğitim alması için küçük yaşta gönderilmesi de dikkate değer bir husustur.

Tarihî kaynaklar Galdan Han'ın Budist olduğundan bahsederken, *Menâkıbnâme*'de anlatıldığı gibi İslam'ı benimseyip benimsemediğine dair çok az bilgi günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak hayat hikâyesinin özellikle son kısmında gerçekleşen hadiselerin, Budizm inancından koptuğuna dair detaylar içermektedir. İlk olarak zikredilecek hadise, Galdan Han'ın Qing hükümdarına karşı mücadeleleri sırasında Orta Asya'daki Müslüman Türk boylarını İslam dinini benimseyerek kendi birliğine katmak istemesidir. Bu kararının etkisi ancak vefatının ardından, Turfan bölgesi ve Kazakların büyük bir kısmının Cungar Hanlığı'na katılmasıyla anlaşılabilir (Şişman, 2012: 54-55; Larousse, 1992: 310). İkinci olarak zikredilecek hadise ise, 1680 yılının sonlarında Galdan Han ve birliklerinin Moğolistan'ı işgal edip Karakurum'a kadar ilerlemesi ve buralardaki Budist tapınaklarını yağmalamasıdır (Roux, 2005: 411). Genç yaşta Galdan'ın Budist olduğuna dair tarihî kaynaklardaki veriler dikkate alındığı takdirde, birliklerine bu şekilde bir emir vermesi hükümlerinin sırasında Budizm inancından koptuğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırmada hagiografik eser olan Babarahîm Meşreb *Menâkıbnâmesi* esas kaynak olarak ele alınıp Cungar hükümdarı Galdan Han'ın tarihî ve menkıbevî hayatına odaklanılmıştır. *Menâkıbnâme*'de kaleme alınan bilgilere göre Doğu Türkistan ve Orta Asya bölgesini Kalenderî inanç ve anlayışı benimseyerek gezen Babarahîm Meşreb, seyahatleri sırasında İli'ye ulaşır orada yaşayan Kalmukların hükümdarı Kongtaçi ve kızıyla buluşur. Âfâk Melike'yi görür görmez aşık olan Meşreb, kızın gönlünü fethetmek için üç sene orada kalır. Kongtaçi, Meşreb'in veli bir zat olduğunu

öğrendikten sonra İslam dinini benimseyip kızını Kalenderî dervişe verir. Kız, Meşreb ile birlikte halvet olduğu günlerde kendisinin de Müslüman olduğunu itiraf eder, fakat bu birliktelikten kızın gebe kalmaması nedeniyle Meşreb Kalmukların arasından ayrılır.

Menâkıbnâme'de zikredilen Kongtaçi'nin yaşadığı yer ve zaman ile birlikte diğer bilgiler de göz önüne alınıp tarihî kaynaklarla mukayese edildiği takdirde bu şahsiyetin Cungar hükümdarı Galdan Han olduğu tespit edilmektedir. 1678 ile 1697 yılları arasında saltanat süren Galdan Han, çocukluk yıllarını 5. Dalay Lama'nın yanında Tibet'te geçirmiştir. Tahta oturur oturmaz eline aldığı idareyle ülkesindeki iç karışıklıklara son verip Cungarların en parlak dönemini başlatmıştır. Hükümdarlığının ilerleyen yıllarında ise iç düşmanları bertaraf etmeye çalışmış ve Qing İmparatoru Kangxi ile karşı karşıya gelerek savaşmıştır. Bu çatışmaların sonucunda 1696 yılında mağlup olmasının ardından 1697'de hayatını kaybetmiştir.

Babarahîm Meşreb'in hayatında diğer bir önemli şahsiyet olan Hidâyetullâh Âfâk Hoca ile Galdan arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Dalay Lama'nın aracılığıyla Âfâk Hoca'nın Doğu Türkistan topraklarındaki mücadelelerinde ona yardım eden Galdan Han, Aktağlık şeyhinin 1680 yılında Kaşgar ve Yarkend şehirlerini almasında ve böylece Altışehir tahtına oturmasında önemli bir rol oynamıştır.

Babarahîm Meşreb ve Kongtaçi ile kızı arasında cereyan eden hadiselerin merkezinde, onların İslam dinini benimsedikleri yer almaktadır. Galdan Han'ın gençliğinde Budist/Lamanist bir inanca sahip olduğu lakin daha sonra bu inancından döndüğüne dair tarihî kaynaklarda aktarılan ve hayat hikâyesinde yer alan bilgiler nazara alındığında Budizm'den koptuğu ve muhtemelen İslam'ı benimsediği yönünde bir çıkarımda bulunulmuştur.

Kaynakça

Bahavudun, Muhemmettursun–Geyurani, Genizat–Kadir, İsmail–Ehet, Abiimit (ed.) (2002). *Çağatay Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Ürümçi: Şincañg Helik Neşriyatı.

Baipakov, K. M.–Kumekov, B. E. (2003). “The Kazakhs”. *History of the Civilizations of Central Asia. V. Development in Contrast: From the Sixteenth to the Mid-Nineteenth Century*. Editör: C. Adle, Irfan Habib and K. M. Baipakov. Paris: UNESCO. s. 89-108.

Bartold, Vasiliy Vladimiroviç (2010). *Orta Asya. Tarih ve Uygarlık*. Çev. D. Ahsen Batur. Selenge Yayınları: İstanbul.

Beckwith, Christopher I. (2009). *Empires of the Silk Road : a history of Central Eurasia from the Bronze Age to the present*. Prinston: Prinston University.

Bogenbayev, Nurbolat–Calmırza, Aydın (2014). “Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” ve “Karga” Kavramları”. *Milli Folklor*. S. 26/103. s. 69-79.

Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. C. 1-5. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Cahen, Gaston (1914). *Some Early Russo-Chinese Relations*. Şanghai: The National Review.

Christian, David (2018). *A History of Russia, Central Asia and Mongolia. / Inner Eurasia from the Mongol Empire to today, 1260-2000*. C. 2. Hoboken: Wiley Blackwell.

Dazheng, Ma (2003). “Tarim Basin”. *History of civilizations of Central Asia. Development in contrast: from the sixteenth to the mid-nineteenth century*. Editör: Adle, Chahryar-Habib, Irfan. C. 5. Paris: UNESCO Pub. s. 181-208.

Dīvāne Meşreb (yz). Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi. Doğu Koleksiyonu. Nu. Török O. 384.

D’Ohsson, A. Constantin (1921). *Moğol Tarihi*. C. 2. Çev. Mustafa Rahmi Balaban. Ankara: Maarif Vekâleti.

Doerfer, Gerhard (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. C. 2. Wiesbaden: F. Steiner.

Donnelly, Alton S. (1968). *The Russian Conquest of Bashkiria, 1552–1740: A Case Study of Imperialism*. New Haven, CT: Yale University Press.

Fidancı, Mahmut (1994). *Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi, İnceleme-Metin-Sözlük*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Grousset, René (1980). *Bozkır İmparatorluğu. Attila, Cengiz Han, Timur*. Çev.: M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gülerer, Salih (2013). “Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı”. *Tarih Okulu Dergisi*. S. 6/XVI (Aralık 2013). s. 233-262.

Hzret-i Şâh-meşreb (yz). Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi. Doğu Koleksiyonu. Nu. Török O. 244.

Howorth, Henry H. (1876). *History of the Mongols. From the 9th to the 19th Century. Part 1. The Mongols Proper and the Kalmuks*. London: Longmans, Green, and Co.

Kalan, Ekrem (2005). *Cungar Hanlığın Siyasî Tarihi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Kanar, Mehmet (1998). *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Birim Yayıncılık.

Kurban, İklil (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kyýasowa, G.–Geldimyradow, A.–Durdyýew H. (2015). *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*. C. II. K-Z. Aşgabat: Ylym.

Lessing, Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.

Mashrab (yz). Lund Üniversitesi Kütüphanesi Jarring Koleksiyonu. Nu. Jarring Prov. 272.

Mehmed Âtîf (1998). *Kaşgar Tarihi Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garibesî*. Hazırlayan: Vehbi Günay vd. Kırıkkale: Eysi Kitap ve Yayın.

Menakib-i Shah Mashrab (yz). Gallica The Digital Library of the Bibliothèque Nationale de France (BnF). Nu. Turc 1416.

Menaqib-i Mashrab (yz). İran Parlamento Kütüphanesi (Meclis-i Shurâ-yi İslâmî Kütüphanesi, Tahran, İran). Nu. 17453.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi (1992). C. 4. İstanbul: Sabah Gazetesi.

Millward, J. A. (2007). *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press.

Miyawaki, Junko (1997). "The Birth of the Oyirad Khanship". *Central Asiatic Journal*. S. 41/1. Wiesbaden.

Miyawaki, Junko (2003), "History of the Dzungars: Introductory Survey". *History of the Civilizations of Central Asia. V. Development in Contrast: From the Sixteenth to the Mid-Nineteenth Century*. Editör: C. Adle, Irfan Habib and K. M. Baipakov. Paris: UNESCO. s. 141-151.

Necip, E. N. (2016). *Uyghurche-Türkche Lughet / Uygurca-Türkçe Sözlük*. Şanghay: Madi.

Olgun, İbrahim-Draşan, Cemşit (1363/1984). *Farsça-Türkçe Sözlük / Farhang-i Fârsî-Turkî*. Tabrîz: Intishârât-i Talâsh.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Parlatır, İsmail-Hazai, György (2007). *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Pelliot, Paul (1930). "Notes sur le "Turkestan" de M. W. Barthold". *T'oung Pao*, Second Series, 27(1), 12-56.

Perdue, Peter C. (2005). *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Roux, Jean-Paul (2004). *Türklerin Tarihi - Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Saray, Mehmet (2017). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.

Seydimbek, Akseleu (1997). *Kazak Alemi*. Almatı: Sanat.

Smith, E. Gene (2001). *Among Tibetan Texts: History and Literature of the Himalayan Plateau*. Boston: Wisdom Publications.

Steingass, Francis Joseph (1977). *A comprehensive Persian-English dictionary: including the Arabic words and phrases to be*

met with in Persian literature: being Johnson and Richardson's Persian, Arabic, and English dictionary. London: Routledge & Kegan Paul.

Şişman, Bekir (2012). "Köroğlu Destanı'nın Kazak Varyantındaki Tarihî, Sosyo-Kültürel Unsurlar". *Millî Folklor Dergisi*. Yıl:12. Sayı: 45. s. 52-59.

Tolkun, Selahittin (2001). "Meşreb (1640-1711)". *Türk Kültürü Dergisi*. S. 454 (Şubat). s. 110-115.

Waite, Edmund (2006). "From Holy Man to National Villain: Popular Historical Narratives About Apağ Khoja amongst Uyghurs in Contemporary Xinjiang". *Inner Asia*. S. 8/1. s. 5-28.

Yeğin, Abdullah (1985). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik büyük lûgat : eski ve yeni harflerle*. İstanbul: Türdav.

Yücel, Mualla Uydu (2011). "Kalmuklar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 267-268.

Zenker, Theodor Julius (1866-1876). *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch*. Leipzig: Engelmann.